

Dinu C. Giurescu
(coordonator)

Anișoara Budici

Mircea Stănescu

Dragoș Țigău

ISTORIE

Manual pentru clasa a X-a

Capitolul I. Epoca luminilor	5	Capitolul X. Regimuri politice în perioada interbelică	77
1. Principiile iluministe	6	1. Regimuri politice democratice. 1920-1940	78
2. Pragmatismul principiilor iluministe	8	2. Regimuri dictatoriale și totalitare	80
3. Absolutismul lăminat	10	Studiu comparativ	84
Studiu de caz	12	Capitolul XI. Lumea în perioada interbelică	85
Capitolul II. Organizarea statelor moderne	13	1. Unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România	86
1. Revoluția glorioasă	14	2. Repere ale evoluției economiei mondiale	88
2. Revoluția americană	16	3. Societatea în perioada interbelică	90
3. Revoluția Franceză	18	4. Dezbaterea de idei și cultura în România interbelică	92
4. Franța Napoleoniană	20	Studiu comparativ	94
Temă de cercetare	22	Capitolul XII. Marile conflicte ale secolului al XX-lea (II)	95
Capitolul III. Țările Române și problema orientală	23	1. Al Doilea Război Mondial. 1939-1945	96
1. Țările Române în epoca fanariotă	24	2. România în Al Doilea Război Mondial	98
2. Războaiele ruso-austro-turce	26	3. Holocaustul	100
3. Revoluția din 1821. Regulamentele Organice ..	28	Studiu de caz	102
Studiu de caz	30	Capitolul XIII. Regimuri politice postbelice	103
Capitolul IV. Revoluția industrială	31	1. Europa după Al Doilea Război Mondial	104
1. Noua epocă industrială	32	2. Regimurile democratice	106
2. Un secol al științelor și tehnicii	34	3. Regimurile totalitare și dictatoriale	108
3. Transformări economice și sociale	36	Aplicație practică	110
Investigații	38	Capitolul XIV. Lumea postbelică	111
Capitolul V. Anul 1848 în Europa	39	1. Reconstrucția europeană	112
1. Mișcările revoluționare din Europa, 1848-1849 ..	40	2. Societatea europeană după cel de Al Doilea Război Mondial	116
2. Anul 1848 în spațiul românesc	42	Investigație	120
Istorie locală	44	Capitolul XV. Relații internaționale postbelice	121
Capitolul VI. State naționale și multinaționale în a doua jumătate a sec. al XIX-lea	45	1. O lume bipolară	122
1. România modernă	46	2. Prăbușirea comunismului în Europa	126
2. Unificarea Germaniei	48	Studiu de caz	130
3. Austro-Ungaria	50	Capitolul XVI. Societatea la începutul mileniului al III-lea	131
Analiză comparativă	52	1. Globalizarea impactul asupra vieții cotidiene ..	132
Capitolul VII. Relațiile internaționale în secolul al XIX-lea	53	2. Relații comunitare și politice. Terorismul	134
1. Relațiile internaționale după Congresul de la Viena	54	Anchetă socială	136
2. O nouă reșezare a Europei	56	Capitolul XVII. Religia în viața contemporană ..	137
Analiză comparativă	58	1. Creștinismul tradiție și modernitate	138
Capitolul VIII. Lumea la cumpăna secolelor al XIX-lea – al XX-lea	59	2. Islamul și înnoirea. Buddhismul. Alte religii	142
1. Diversitatea europeană	60	Dizertație	144
2. Civilizațiile asiatice și africane	62	Capitolul XVIII. România și integrarea euroatlantică	145
3. Statele Unite ale Americii	66	1. România, asociere și integrare în Uniunea Europeană	146
Studiu de caz	68	2. Integrarea României în structurile NATO	148
Capitolul IX. Marile conflicte ale secolului al XX-lea (I)	69	Analiză contextuală	150
1. Primul Război Mondial (1914-1918) – un nou tip de război	70	Evaluare – Autoevaluare: cap. I – IX	151
2. Participarea României la Primul Război Mondial	72	Evaluare – Autoevaluare: cap. X – XVIII	152
3. Relații internaționale în perioada interbelică	74		
Eseu	76		

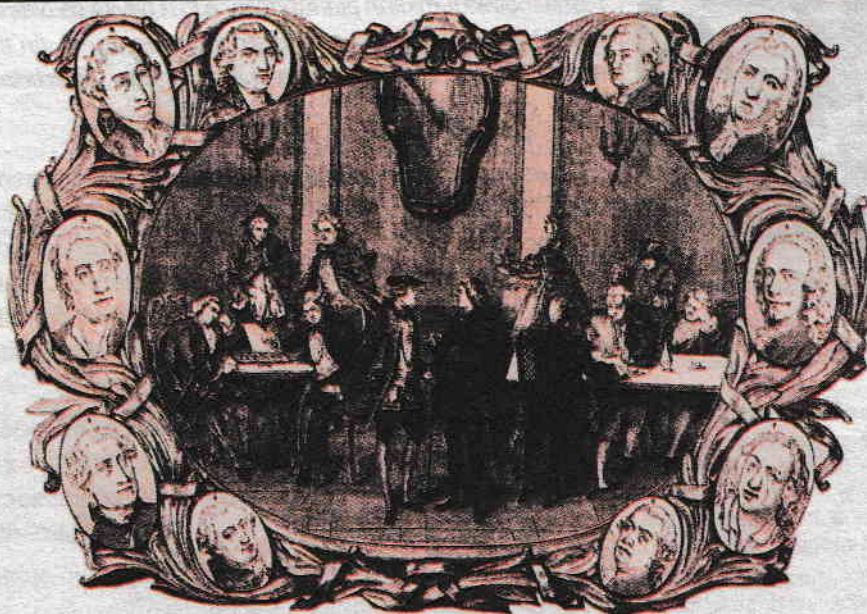
Epoca luminilor

Valorile iluministe
Mediile de difuzare a
Iluminismului

Mișcarea filosofică: noile
idei despre administrare și
lege; Enciclopedia Franceză

Noile concepții economice:
Fiziocratismul. Absolutismul
luminat între teorie și
practică politică

Reflexe iluministe în spațiul
românesc: Școala Ardeleană

La Cafeneaua Procope se întâlnesc cele mai distinse figuri din Paris pentru jocuri, conversație, o cafea ... Unii dintre iluștrii clienți ai săi pot fi observați în montura „oglinzii” (de la stânga la dreapta): 1. Buffon, 2. Gilbert, 3. Diderot, 4. D'Alembert, 5. Marmontel, 6. Le Kain, 7. J.-J. Rousseau, 8. Voltaire, 9. Piron, 10. D'Holbach.

Secolul al XVIII-lea a fost o epocă de strălucire în multe privințe, care a lăsat o moștenire culturală statornică. Artele și arhitectura au marcat tranziția de la stilul baroc și rococo la neoclasicism, iar literatura a dezvoltat noi genuri. Această cultură a fost esențializată în creația lui Mozart, o permanență de prim rang a muzicii europene. Secolul al XVIII-lea cunoaște progresul tehnicii și începuturile revoluției industriale. Desigur, și această epocă a avut părți întunecate: corupție, imoralitate, sărăcie și violență.

P Probleme-cheie

⇒ Noi principii și valori în
societate

Competențe

- ✓ Exprimarea de opinii în limbaj istoric față de o operă de artă; formularea argumentelor istorice
- ✓ Alcătuirea unui plan de investigații, proiect individual sau de grup
- ✓ Recunoașterea continuității, schimbării și a cauzalității în evoluția socială; recunoașterea și acceptarea interculturalității
- ✓ Examinarea consecințelor acțiunilor umane, directe și indirecte
- ✓ Aprecierea valorilor trecutului prin raportarea la realitate; formarea de reprezentări culturale despre spații și epoci istorice diferite
- ✓ Încadrarea și plasarea evenimentelor și proceselor istorice în context cronologic și istoric românesc, european sau universal
- ◆ Identificarea într-un context istoric a unor posibile teme de cercetare
- ◆ Utilizarea surselor de istorie orală
- ◆ Înțelegerea prezentului prin identificarea unor aspecte din trecut
- ◆ Realizarea de analize comparative și sinteze referitoare la spații și perioade istorice; investigații asupra unui subiect de istorie orală.

Principiile iluministe

Colporteurul, de Engelbrecht, cca. 1735.

2 Iluminismul și Umanitatea

„Nu mă pasionează atât de mult țara mea (Germania) sau vreo altă națiune în mod deosebit, ci mă gândesc la trebuințele genului uman în întregimea lui.”

(din scrisoarea lui Wilhelm Leibniz adresată țarului Petru I cel Mare, 1709)

3 Iluminismul în Transilvania

„Până când ne vor veni în ajutor și alte împrejurări, trebuie să începem cu mijlocul cel mai de frunte cu care putem face fericirea nației și anume cu **cultivarea limbii noastre** și, prin ea, cu **lățirea tot mai mare a culturii**, câștigându-ne, astfel, vază și merite.”

(Manifestul Societății pentru cultivarea limbii române din Transilvania, 1808)

Date-cheie

1700 – 1750: Iluminismul timpuriu

1750 – 1800: apogeul iluminismului

1800 – 1830: reflexe iluministe târzii la periferia Europei

1717: apare Marea Lojă Masonică a Angliei

1721: prima Lojă masonică în Franța

1734: este atestată o Lojă masonică la Galați

Iluminismul este etapa din istoria Europei occidentale, îndeosebi secolul al XVIII-lea, în care sunt formulate noi și importante concepte filozofice și științifice, întemeiate pe rațiune și cercetare. În concepția filozofului Immanuel Kant, Iluminismul a demonstrat că omul a atins maturizarea și l-a provocat, totodată, să-și folosească mai mult rațiunea. Răspândirea luminii în planul ideilor a fost privită ca o armă eficientă împotriva prejudecăților, tradițiilor iraționale, obscurantismului și oprimmării din trecut. Încrederea în progres a fost exprimată prin câteva cuvinte cheie: **fericire, libertate, umanitate și virtute**.

Impactul iluminismului

Lumea, condusă după legile naturii, apărea asemenea unui mecanism uriaș, în care Dumnezeu era Marele Arhitect al Universului. Neîncrederea în dogmatismul religios s-a combinat cu respingerea fanatismului, ambele conducând la poziții anticlericale, pentru că biserica era privită ca parte integrantă a Vechiului Regim. Reacția anticlericală nu a împiedicat manifestarea unor noi forme de religiozitate: **pietismul și deismul**. Apariția **francmasoneriei** a adâncit criza de conștiință și a contribuit la restrângerea influenței Bisericii în societate.

În prim-planul mișcării intelectuale s-a aflat încrederea în puterea rațiunii și a libertății de conștiință. Educația și învățământul au căpătat o importanță deosebită, fapt dovedit prin apariția unor numeroase saloane de lectură, societăți științifice și academii, odată cu noi principii pedagogice și sisteme de învățământ.

Un rol important în difuzarea informațiilor și opiniilor l-au avut cafenelele literare, cluburile, lojile masonice, societățile filozofice, presa cotidiană și cea literară. Efervescența ideilor a fost întreținută prin numeroase publicații (eseuri, pamflete), dar mai ales prin *Enciclopedia Franceză*.

Impactul noilor idei a fost amplificat de existența unor probleme de fond nerezolvate în sfera economiei, socialului și politicului, în toată Europa și dincolo de ea. Revoluțiile americană (1776), franceză (1789) și poloneză (1791) au dovedit contemporanilor că se aflau în momentul unor confruntări inevitabile.

Mișcarea filozofică

Mișcarea filozofică iluministă a apărut ca un fenomen de contestare generală, care a vizat instituțiile politice și religioase, punând în discuție bazele societății existente. Dezvoltarea acestei mișcări este anunțată prin publicarea de către **Montesquieu** a celebrei sale *Scrisori persane*, în 1721 – o satiră ascuțită la adresa moravurilor și instituțiilor franceze. În 1748, în lucrarea *Despre spiritul legilor*, Montesquieu a evidențiat **trei forme de conducere politică: despotică, monarhică și republicană**. În concepția autorului, cel mai reușit era modelul monarhiei britanice, în care puterea regelui era limitată de Parlament. Marele succes al acestei lucrări a dovedit că ideile lui Montesquieu corespundeau unor aspirații ale epocii.

Voltaire și-a publicat în 1734 *Scrisorile filozofice* în care a atacat tendințele politice arbitrare, exprimându-și admirația pentru instituțiile britanice. În lucrările *Eseu asupra moravurilor și spiritului națiunilor* (1756) și *Dicționar Filozofic* (1764), Voltaire s-a declarat adept al deismului și a combătut clerul catolic. Cu toate că idealul său a fost monarhia constituțională, capabilă să asigure libertățile și toleranța în stat, Voltaire a susținut despotismul luminat, pentru că nu avea încredere în acțiunea corpului social, a maselor.

Libris

Libertatea naturală
Libertatea naturală a omului este de a nu recunoaște pe pământ nici o putere superioară lui, de a nu se supune voinței sau autorității legislative a nimănui. Libertatea omului în societate constă în a nu fi supus decât unei singure puteri, cea **legislativă**, stabilită în Stat de comun acord. De fiecare dată când un oarecare număr de oameni se unesc pentru a forma o **societate**, fiecare renunțând la interesul personal, la puterea de a face să fie aplicată legea naturală și cedând toate acestea **colectivității**, atunci și numai atunci se naște o **societate civilă** sau politică.

(John Locke, *Eseu asupra adevăratei origini, întinderi și limite a puterii civile*, 1689)

► Explicați conceptele subliniate în doc. 4. Există diferențe între definițiile lor la 1689 și astăzi?

► Faceți diferența dintre libertatea naturală și cea civilă.

Francmasoneria

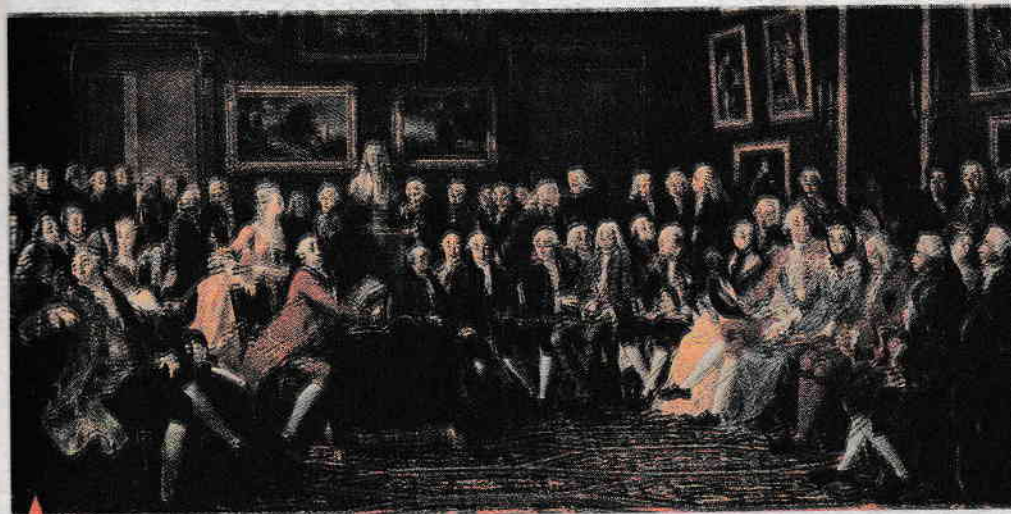
Francmasoneria este centrul de adunare și mijlocul de a încheia o prietenie sinceră între persoane care, altfel, ar fi rămas pentru totdeauna străine. Obligat de doctrină să se supună Legii morale, masonul nu va fi nici ateu stupid, nici libertin fără religie. Altădată trebuia să aparțină religiei din țara lui, dar astăzi, masonii trebuie să aparțină singurei religii asupra căreia toți oamenii sunt de acord, adică aceea de a fi oameni de bine și cinstiți, loiali, indiferent care sunt denumirile sau confesiunile prin care se disting.

(din *Constituțiile lui Anderson*, 1723)

Cafeneaua în Parisul Secolului Luminilor

Parisul număra șase sau șapte sute de cafenele. În unele din aceste cafenele se țineau ședințe academice, se emiteau păreri asupra autorilor și pieselor de teatru, se ierarhizau valoric, iar poeții care erau în pragul debutului făceau cel mai mare zgomot, așa încât cei care vâneau o carieră, prin fluierături, deveneau satirizați, căci cea mai nemiloasă critică aparține întotdeauna unui autor disprețuit.

(Sébastien Mercier, *Tableau de Paris*, 1781)

Salonul Doamnei Geoffrin, pictură de A.-C. Lemonnier, 1743-1824. A fost cel mai vestit dintre saloanele din sec. al XVIII-lea. Căsătorită cu un administrator bogat, Madame Geoffrin (a treia de la dreapta pe primul rând) și-a permis să țină regulat întâlniri între 1749-1777. Aici se întâlneau artiști, politicieni (Turgot), savanți și mai ales filozofi (Rousseau, d'Alembert, Diderot, Quesnay ș.a.). În planul al doilea se zărește bustul lui Voltaire. **Saloanele iluministe** reuneau artiști, savanți și scriitori care întrețineau corespondență cu împăratul Austriei Iosif II și cu țarina Ecaterina II. Celebru a fost și salonul marchizei Du Deffand, unde s-au regăsit Voltaire, Montesquieu, D'Alembert și David Hume.

Teme

1. Precizați mijloacele de informare și răspândire a cunoștințelor în secolul al XVIII-lea.
2. Care este legătura dintre Iluminism și ideea de umanitate (doc. 2, 4, 7)?
3. Realizați o paralelă între principiile religiei creștine și cele masonice (doc. 5).
4. Precizați rolul cafenelelor și saloanelor literare în răspândirea „luminilor” (doc. 6, 7).
5. **Dezbateri de grup:** Două grupe de elevi își vor prezenta „oferta editorială”. Cei din sec. al XVIII-lea (doc. 1) vor argumenta necesitatea iluminării poporului. Cei din sec. al XXI-lea vor argumenta noutățile ofertei lor, la aproape două secole distanță.
6. Argumentați istoric necesitatea pătrunderii iluminismului în spațiul central-european și românesc pornind de la expresiile subliniate în doc. 3 și 4.

Personalități

François Marie Arouet,
Voltaire
(1694 – 1778)

A cultivat genurile tradiționale ale clasicismului (tragedia și epopeea), a folosit poemul și a scris numeroase feerii, pamflete, povestiri și romane satirico-filozofice. A realizat celebrul *Dictionar Filozofic* și a știut din experiență că „literale tipărite vorbesc ochilor altfel decât scrisul de mână”.

Charles de Secondat,
baron de Montesquieu
(1689-1755)

Scriitor francez, autorul „*Spiritului legilor*” – este la originea doctrinelor constituționale liberale, care au fixat principiul separării puterilor în stat (legislativă, executivă, judecătorească).

Dictionar

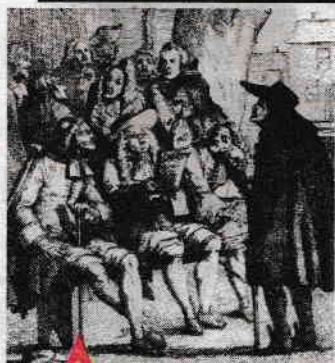
deism – formă a credinței religioase care acceptă ideea unui Creator al Universului, fără a-l identifica însă cu Ființa Supremă

(franc)masonerie – asociație care urmărește scopuri etice, morale și filantropice, promovează principii de fraternitate, toleranță și încredere; membrii ei se reunesc în grupuri de lucru numite Loji sau Ateliere

pietism – doctrină protestantă care promovează o viață foarte austeră
Vechiul Regim – denumire dată societății din secolele XVII-XVIII, până la Revoluția Franceză (1789).

Pragmatismul principiilor iluministe

A Citirea cotidianului „Gazette”, gravură de la 1780. Ziarele sunt citite cu pasiune în cafenele și cabarete.

Date-cheie

- 1713: William Collins, Discurs asupra gândirii libere
- 1721: Charles Montesquieu, Scrisori persane
- 1725: Vico Giambattista, Principii ale filozofiei istoriei
- 1734: Voltaire, Scrisori filozofice
- 1739: David Hume, Tratat despre natura umană
- 1746: Denis Diderot, Cugetări filozofice
- 1748: Montesquieu, Spiritul legilor
- 1754: J.-J. Rousseau, Discurs asupra originii inegalității
- 1756: Fr. Voltaire, Eseu despre moravuri
- 1758: Fr. Quesnay, Tablou economic
- 1762: Rousseau, Contractul social
- 1763: Voltaire, Tratat despre toleranță; 1764: Dicționar filozofic
- 1764: Cesare Beccaria, Despre delict și pedeapsă
- 1768: Fr. Quesnay, Fiziocrația
- 1776: Adam Smith, Bogăția națiunilor
- 1781: Immanuel Kant, Critica rațiunii pure; 1788: Critica rațiunii practice
- 1817: David Ricardo, Principiile economiei politice

Efervescența ideilor a crescut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când au fost publicate teoriile lui Denis Diderot și Antoine de Condorcet, dar mai ales *Contractul social* al lui J.-J. Rousseau. Două idei principale sunt evidențiate în opera lui: **suveranitatea poporului și egalitatea oamenilor** în fața legii. Rousseau a considerat că bazele corpului politic sunt clădite pe acordul tuturor membrilor săi și, astfel, creează obligații reciproce. Prin acest *contract liber consimțit*, individul renunță la libertatea sa deplină, dată de natură, dar se bucură de **egalitatea juridică și morală** a unei societăți în care servitutea este exclusă. Acest corp politic unitar este suveran. Unica sa expresie este „voința generală”, sumă a voințelor individuale, însă **indivizibilă, inalienabilă** și care se regăsește în toți membrii corpului politic. Voința generală hotărăște legile pe care guvernării, ca simpli reprezentanți ai puterii suverane a poporului, trebuie să le aplice. Guvernarea nu trebuie niciodată să înlocuiască suveranitatea legislativă; altfel, Statul este distrus, iar contractul social este rupt. Rousseau nu a promovat un anumit tip de guvernare. Ca alternativă la sistemul monarhic, Republica i s-a părut mai potrivită pentru națiunile mici, unde cetățenii pot să exercite o democrație directă. *Contractul social* a servit ca model pentru *Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului* din 1789 și pentru constituțiile Revoluției Franceze, care afirmau libertatea și egalitatea indivizilor în fața legii privită nu ca expresie a voinței unui om, ci a întregului popor.

În general, filozofii iluminiști au apărut rațiunea împotriva tradiției, libertatea împotriva arbitrarului, superioritatea drepturilor naturale ale omului asupra celor admise de autorități. Ei și-au mărturisit credința în triumful ideii de umanitate.

Noi concepții economice: fiziocratismul

Școala fiziocraților este unul din marile curente de gândire ale secolului al XVIII-lea, axat pe probleme economice. Reprezentanții săi au fost: François Quesnay (1694 – 1774), șeful și teoreticianul școlii fiziocrate, Adam Smith (1712 – 1790) și David Ricardo (1772 – 1823). Fiziocrații erau convinși de existența unei ordini naturale și a unei armonii providențiale. Ei au susținut că legile naturale „trebuie lăsate să se manifeste în toată libertatea lor”. De aici a apărut termenul de **fiziocrație**, care înseamnă puterea naturii de a guverna.

Respingând ideile mercantile care puneau accentul pe bogăția în metal prețios a unui stat, ei au considerat că izvorul beneficiului net din activitățile economice este dat numai de agricultură. Industria și comerțul aveau un rol minor în crearea produsului net. Societatea era văzută ca divizată în trei clase: cea a **producătorilor** sau agricultorilor, cea a **proprietarilor funciari** și **clasa sterilă** care reunea pe toți ceilalți lucrători (meșteșugari, comercianți și membrii profesiilor liberale). Ultimele două clase aveau rolul de a transforma și a face să circule produsul net obținut din activitățile agricole. Pentru a stimula producția și circulația bogățiilor, fiziocrații au proclamat libertatea comerțului în interior și libera concurență pe plan internațional. Astfel, ei au combătut protecționismul și taxele vamale.

În cadrul curentului de gândire fiziocrat, s-a remarcat o altă școală de economiști, condusă de Vincent de Gournay (1712 – 1759), care a lansat formula „*laissez faire, laissez passer*” (lăsați să se producă, lăsați să meargă), care exprimă deplina libertate în viața economică. Eliberată de toate constrângerile impuse de stat, bogăția s-ar fi acumulat deopotrivă din activitățile agricole și industriale, circulația acesteia fiind reglată prin legi naturale. Ideile fiziocrate au fost aplicate în Franța anilor 1774 – 1776 de către Jacques Turgot (1727 – 1781). În calitate de ministru al Finanțelor, a liberalizat comerțul cu grâne, a desființat breslele și a intenționat să înlocuiască toate taxele existente printr-un impozit unic. Concepțiile fiziocrate s-au afirmat și în primii ani ai Revoluției Franceze, influența lor fiind vizibilă la redactarea primei constituții (1791).

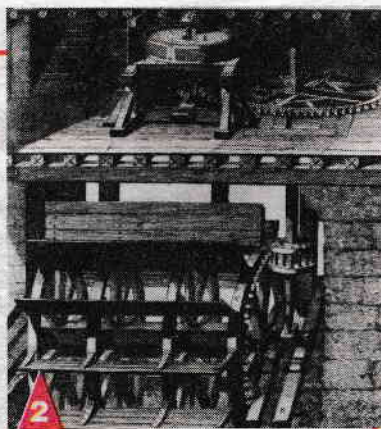
Res. Prima lucrare iluministă care s-a bucurat de un succes durabil a fost *Cyclopaedia sau Dicționar universal al artelor și științelor* (Londra, 1728). A servit ca model pentru *Enciclopedia sau Dicționarul rațional al științelor, artelor și meseriilor*, publicat în 17 volume de text și 11 de planșe (1751 – 1772). Coordonarea întregii lucrări a fost realizată de Denis Diderot, care a făcut apel la cei mai buni specialiști (Montesquieu și Voltaire pentru literatură; Condillac și Helvetius pentru filozofie; d'Alembert și d'Holbach pentru științele exacte; Buffon pentru științele naturale, Quesnay și Turgot pentru economie). A fost un produs al iluminismului european.

Voltaire a afirmat: „calomnia și fanatismul nu vor lipsi publicul de o carte atât de necesară și care face onoare Franței”. În spațiul românesc era cunoscută ca „lexicon ce cuprinde toate învățăturile și științele cu alfaviton” (1778).

3. Condamnarea Enciclopediei Franceze

„Ordonăm la toți credincioșii, sub pedeapsa de excomunicare și de suspendare, care ar avea la ei numita lucrare sau în mâinile cărora ar putea să cadă pe urmă, ca îndată ce au luat cunoștință de scrisorile de față, să o aducă preoților locului, sau inchizitorilor credinței care se vor îngrijii să ardă pe loc exemplarele ce le vor fi aduse.”

(scrisoarea pastorală a papei Clement XIII pentru condamnarea Enciclopediei, 1759)

Planșă din Enciclopedie: moara de apă

► Ce „enciclopedii” cunoașteți? Apreciați utilitatea lor.

Noile idei

4 „Nici un om nu a primit de la Natură dreptul să comande altor oameni. Libertatea este un dar al Cerului, și fiecare individ are dreptul de a se bucura de aceasta, așa cum se bucură de rațiune. Dacă Natura a stabilit vreo autoritate, aceasta este cea pămîntescă. Ea urmează să înceteze când copilul va fi capabil să se îndrume singur. Oricare altă autoritate nu își are originile în natură. La o examinare atentă, autoritatea își are originea într-una din aceste două surse: ori forța și violența celui care și-a însușit-o, ori învoirea celor cărora i se supun printr-un contract stabilit sau presupus între ei și cel cărui i-au încredințat autoritatea.”

(Denis Diderot, *Autoritatea politică*, *Enciclopedia*, 1751)

6 „Așa cum într-un stat liber orice om care se consideră liber trebuie să se conducă el însuși, tot astfel trebuie ca întreg poporul să aibă puterea legislativă. (...) trebuie ca poporul să înfăptuiască prin reprezentanții săi tot ceea ce nu poate face el însuși.”

(Montesquieu, *Spiritul legilor*, cartea XI, cap. 6, 1748)

5 „Primul om care a împrejmuit un teren zicând: *acesta este al meu* și găsind și oameni destul de naivi pentru a-l crede, acela a fost adevăratul fondator al societății civile. De câte crime, războaie, nenorociri și erori n-ar fi scutit neamul omenesc cel care, distrugând împrejmuirea, ar fi strigat semenilor săi: ferțiți-vă să ascultați acest impostor; sunteți pierduți (condamnați) dacă uitați că roadele sunt ale tuturor, iar pământul nu este proprietatea nimănui!”

(J.-J. Rousseau,

Discurs asupra originii inegalității, 1754)

7 „Se vede că actul de asociere cuprinde un angajament reciproc al mulțimii cu particularii, și că fiecare individ se găsește angajat într-un dublu raport: anume ca membru al autorității față de particulari și ca membru al statului față de autoritate.”

(J.-J. Rousseau, *Contractul social*, cartea I, capitolul 7, 1762)

Personalități

Denis Diderot
(1713-1784)

Tabloul de Fragonard, Muzeul Luveru, Paris

Diderot a fost modelul intelectualului multilateral: filozof, scriitor și estetician.

A fost socotit „părintele Enciclopediei” și a purtat corespondență cu monarhii luminați Frederic II și Ecaterina II.

J. J. Rousseau
(1712-1778)

Reproducere după un pastel de Quentin de la Tour, Carnavalet, Paris

Filozof, pedagog și scriitor francez.

Opera sa de referință, *Contractul social*, începe cu o frază celebră: „Omul s-a născut liber, dar pretutindeni e în lanțuri.”

Teme

1. Enumerați principalele trăsături ale Iluminismului.
2. Precizați esența *Contractului social* elaborat de Rousseau (doc. 7).
3. Identificați conceptele de libertate și proprietate în doc. 4, 5 și 6. Discutați felul în care sunt tratate.
4. Comentați expresia „laissez faire, laissez passer”.
5. Interpretați afirmația istoricului Lucien Febvre: „o enciclopedie este, trebuie să fie manifestul unei civilizații”. Țineți cont și de doc. 3.
6. Eseu: Comentați doc. 1 prin comparație cu scena citirii jurnalelor (ziarelor) în „Poiana lui Iocan” din romanul *Moromeții*, de Marin Preda. Stabiliți apropierile și diferențele ținând cont de perioadele istorice, spațiul geografic și istoric, nivelul cultural (social și politic).

Dicționar

drept natural – drept al oamenilor care provine nemijlocit de la natură

fiziocrație – termen grecesc care tradus înseamnă puterea naturii

indivizibil – care nu poate fi împărțit

inalienabil – care nu poate fi înstrăinat

Voltaire și Frederic II (cel Mare); gravură, sfârșitul sec. al XVIII-lea

1 „Nu poate fi redus la tăcere acest om? ar fi exclamat iritat Ludovic al XV-lea. Desigur că s-ar fi putut, dacă Voltaire nu ar fi fost purtătorul de cuvânt, conștiința, nu numai a Franței, dar a întregii Europe liberale. Autoritatea s-a văzut neputincioasă față de el și față de ampla mișcare pe care o reprezenta, pentru că nu a știut să prevadă viitorul, să reformeze.”

(Albert Flocon, *Universul cărților*, 1961)

Date-cheie

1714: țarul Petru I organizează învățământul public în Rusia

1741-1749: reformele administrative, fiscale, judiciare și sociale ale domnitorului Constantin Mavrocordat în Țara Românească și Moldova

1763: Frederic II impune învățământul primar obligatoriu în Prusia

1765: crearea Băncii din Berlin

1766: țarina Ecaterina II secularizează averile clerului rus

1777: legea școlară Ratio Educationis în Austria

1779: țarina Ecaterina II stabilește libertatea inițiativei în afaceri

1781: Edictul de toleranță promulgat de Iosif II

1785: abolirea șerbiei în Transilvania

Pentru oamenii secolului al XVIII-lea era evident că Statul trebuie să servească drept un vehicul al progresului, dar forma de guvernământ a fost subiectul dezacordurilor din societatea de atunci. Montesquieu a lăudat monarhia britanică pentru că se baza pe separarea puterilor în stat. Voltaire a pledat pentru un regim monarhic puternic, în care regii-filozofi să guverneze după principii iluministe. Rousseau părea să prefere republica federativă, unde să se impună „voința generală”. Voltaire a rezumat cel mai bine alternativele existente în epoca sa: „pentru ca un stat să fie puternic, oamenii trebuie să se bucure de libertate pe baza legii sau să fie conduși de un guvern angajat și puternic”. Ultima soluție, cea a absolutismului luminat, socotită a fi cea mai potrivită, a fost aplicată timp de peste o jumătate de secol.

Termenul „despotism iluminat”, pus în circulație la 1767 de Pierre Lemercier de La Rivière (1720 – 1814), exprimă și poartă în sine o contradicție. El încorporează concepte ca *libertate civică și personală*, *contract social*, *legea naturii*, în timp ce justifică misiunea suveranului absolutist de a conduce oamenii, spre binele lor, identificând fericirea oamenilor cu prosperitatea Statului și puterea deplină a monarhului.

Figurile reprezentative ale absolutismului luminat au fost: *Ecaterina cea Mare*, țarina Rusiei (1762 – 1796); *Frederic II cel Mare*, regele Prusiei (1740 – 1786); suveranii austrieci *Maria Tereza* (1740 – 1780) și *Iosif II* (1780 – 1790). Încercări de reformă s-au făcut și în Spania, Portugalia, Danemarca, Suedia și Țările Române, unde nivelul și ritmul de dezvoltare prezintă mari decalaje față de Occident.

Suveranii luminați au căutat să educe supușii prin școli subordonate statului, pentru a-și cunoaște noile sarcini. Trebuiau folosite ideile și energiile maselor în domeniul agricol, înlăturând constrângerile și urmărind politica intervenției statului prin **mercantilism** sau prin varianta sa est-europeană, **cameralismul**. Cameraliștii s-au străduit să sporească veniturile statului prin stimularea comerțului exterior, pe care îl considerau principala sursă de bogăție. Printr-o politică vamală abilă, ei încurajau exporturile de produse finite și limitau importurile. În cazul monarhiei habsburgice, această politică a dus la o diviziune a producției în stat: Austria și Boemia au devenit furnizoare de bunuri manufacturate, iar Ungaria a oferit produse agricole.

În sarcina guvernelor luminate au stat colonizarea zonelor depopulate, dezvoltarea unei birocrății eficiente, crearea unui sistem uniform de impozitare, întreținerea armatelor permanente, introducerea unui sistem de învățământ modern, înfăptuirea de reforme legislative, separarea justiției de administrație și ridicarea nivelului de trai printr-o productivitate sporită.

Iluminismul central-european a promovat toleranța religioasă și a oferit posibilitatea de emancipare a evreilor.

Fiecare monarhie central- și est-europeană și-a adaptat politica reformistă pentru realizarea unor scopuri proprii: occidentalizarea și modernizarea în Rusia; accelerarea dezvoltării și concentrarea puterii politice în Prusia; menținerea integrității teritoriale și atenuarea diversității etnoculturale și religioase a Imperiului Habsburgic.

Politica reformistă nu a dat rezultate pe termen lung. Inițiativele suveranilor luminați au avut de înfruntat rezistența Bisericii Catolice și a nobililor din monarhiile central-europene și pe cea a boierilor în Rusia. Absolutismul luminat nu a fost văzut ca singura soluție de progres, pentru că mai rămânea alternativa menționată de Voltaire: „libertatea bazată pe lege”. Aceasta se poate descrie ca un constituționalism iluminat într-o versiune monarhică sau republicană, model care s-a concretizat în Constituția poloneză din 3 mai 1791 și în *Planul sau forma de oblaudire aristo-dimocraticească* conceput în Moldova câțiva ani mai târziu.

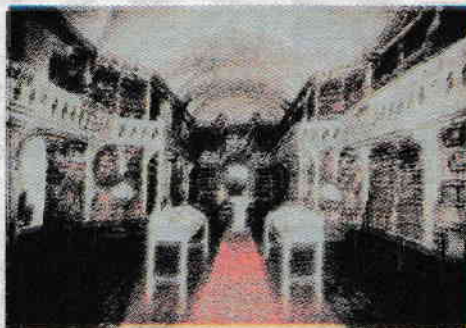
Impactul iluminismului

Respect pentru oameni și cărți

2 Franceza, limba Europei Luminilor

Autorii francezi cei buni au făcut din limba lor una universală. Aceasta a luat locul latinei; este limba savanților, politicienilor, curtenilor și a femeilor, fiind întâlnită peste tot. Călătoriți de la Lisabona la Petersburg, de la Stockholm la Napoli vorbind franceză și vă veți face înțeles peste tot. Deși am prevăzut dificultățile pentru un german de a scrie într-o limbă străină, totuși, m-am pronunțat în favoarea limbii franceze. La urma urmelor, nu este mai neobișnuit ca astăzi un german să scrie în franceză, pe cât era în timpul lui Cicero ca un roman să scrie în greacă.

(Frederic II, *Istoria timpului meu*, 1740-1745)

Biblioteca Batthyany din Alba Iulia

Discursul iluminist

3 Separarea puterilor în Stat

Pentru a nu se abuza de putere trebuie ca aceasta, în cadrul fiecărei ordini existente, să fie temperată de altă putere. În fiecare stat există trei feluri de putere: *puterea legislativă*, *puterea executivă* privitoare la guvernarea lucrurilor care derivă din drepturile oamenilor și *puterea executivă* a celor care derivă din dreptul civil. În numele celei dintâi, principele sau autoritatea unui alt magistrat elaborează legi cu caracter temporar sau pentru totdeauna, le corijează sau le abrogă pe cele existente. În numele celei de-a doua se declară pace sau război. În virtutea celei de-a treia se pedepsesc infracțiunile sau se judecă litigiile dintre persoanele particulare. Pe cea din urmă o vom numi *putere judecătorească*. Nu există libertate atunci când puterea judecătorească nu este separată de puterea legislativă și de cea executivă (...) și când aceeași persoană reunește atât puterea legislativă cât și puterea executivă.

(Charles de Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, 1748)

- Cum credeți că ajunge o limbă să fie universală? Ce o susține (doc.2)? Aduceți argumente istorice și culturale.
- Comentați fragmentul marcat în doc. 1.
- Comparați puterile care decurg din doc. 3 cu puterile statului de drept. Comentați.

Teme

1. Enumerați principalele țări cu guvernare absolutist-luminată. Care este caracteristica lor comună?
2. Folosind cunoștințele învățate în clasa a IX-a, identificați asemănările dintre mercantilism și cameralism.
3. Cum motivează împăratul Iosif II măsurile de abolire a șerbiei? Care este consecința imediată a acestor măsuri?
4. Analizați felul în care se reflectă gândirea iluministă în doc. 2 și 4.
5. Interpretați deviza absolutismului luminat: „totul pentru popor, nimic prin popor”.
6. Realizați un eseu cu tema: *Secolul al XVIII-lea - „revoluția intelectuală”*. Veți sublinia importanța ideilor iluministe pentru evoluția ulterioară a societății, cu referire la situații actuale.

Reflexele sale

4 Abolirea șerbiei de către împăratul Iosif II

Având în vedere că ameliorarea agriculturii și industriei, apoi rațiunea și caritatea pledează pentru această schimbare, am decis ca de azi înainte să abolim complet șerbia. Orice supus are dreptul de a se căsători, făcând doar o declarație prealabilă. Orice supus este liber de a-și părăsi stăpânul, de a se stabili în altă provincie sau să caute o altă slujbă. Supușii pot să învețe meseriile pe care le doresc și să meargă în căutarea unor mijloace de existență. Supușii nu mai sunt obligați de a executa corvezi. Supușii vor păstra obligația de a fi ascultători față de stăpânii lor chiar și după aplicarea prezentei legi.

(Iosif II, *Lege pentru abolirea șerbiei pe domeniile ereditare ale Coroanei*, 1781)

Maria Tereza
(1740-1780)

Iosif II
(1780-1790)

Personalități

Frederic II
(1740-1786)

S-a considerat el însuși „primul servitor al statului” și s-a recunoscut printre „suveranii absoluți care când se ceartă fac ce-i taie capul, pornesc la război și lasă unui jurist oarecare și plin de zel grija de a-i justifica”.

Ecaterina a II-a
(1762-1796)

A purtat corespondență cu autorii *Enciclopediei* și a continuat construirea capitalei Petersburg într-un stil european.

Dicționar

reformism – ansamblu de măsuri aplicate prudent și treptat pentru ameliorarea sistemului economic, instituțional, social și politic existent.